

کاخ‌های قاجار: ارزیابی و تبیین روند

تحول در معماری قاجار

مهدی السادتی‌خمسه

۱۳۹۷

مؤسسه آموزشی تألیفی ارشدان

سرشناسه	: سعادت‌ی خمسه، مهدی، ۱۳۵۷-
عنوان و نام پدیدآور	: کاخ‌های قاجار: ارزیابی و تبیین روند تحول در معماری قاجار / مهدی سعادت‌ی خمسه.
مشخصات نشر	: تهران: مؤسسه آموزشی تالیفی ارشدان، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۱۳۰ ص.: مصور؛ ۲۹x۲۲ س.م.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۵-۳۳۰-۱
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۲۵-۱۲۹.
موضوع	: معماری قاجاریان -- ایران -- تهران
موضوع	: Architecture, Qajar -- Iran -- Tehran
موضوع	: معماری -- ایران -- تاریخ -- قرن ۱۳ ق.
موضوع	: Architecture -- Iran -- History -- 19th century
موضوع	: کاخ‌ها -- ایران -- تاریخ
موضوع	: Palaces -- Iran -- History
موضوع	: کاخ‌ها -- ایران -- تهران
موضوع	: Palaces -- Iran -- Tehran
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۷ س۷/ک۲ NK۱۴۸۰
رده بندی دیویی	: ۷۰۰/۹۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۴۰ ۲۴۶۵

ارشدان

مؤسسه آموزشی تالیفی ارشدان

کاخ‌های قاجار: ارزیابی و تبیین روند تحول

در معماری قاجار

مهدی سعادت‌ی خمسه

آموزشی تالیفی ارشدان

اول

اول ۱۳۹۷

مهدی سعادت‌ی خمسه

مهدی سعادت‌ی خمسه

۹۷۸-۶۰۰-۹۹۵-۳۳۰-۱

۱۰۰۰

www.arshadan.com

www.arshadan.net

۰۲۱۴۷۶۲۵۵

۲۵۰۰۰ تومان

■ نام کتاب:

■ تألیف:

■ ناشر:

■ ویرایش:

■ نوبت چاپ:

■ حروفچینی و صفحه آرایی:

■ طراح و گرافیکست:

■ شابک:

■ شمارگان:

■ مرکز خرید آنلاین:

■ مرکز پخش و توزیع:

■ قیمت:

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱۳	مقدمه
۱۷	فصل اول: نگاهی بر زمینه‌های تاریخی، اجتماعی و هنری شکل‌گیری معماری قاجار
۱۷	۱-۱- مقدمه
۱۷	۲-۱- نگاهی گذرا به اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در عصر قاجار
۲۰	۳-۱- بحران تجدد در ایران عصر قاجار
۲۲	۴-۱- نگاهی به روند شکل‌گیری معماری قاجار و تکاپوی سنت و تجدد در سبک تهران
۲۴	۵-۱- گرایش‌های موجود در هنر و معماری دوره قاجار
۲۵	۱-۵-۱- گرایش به هنر و معماری پیش از اسلام ایران در دوره قاجار
۲۷	۲-۵-۱- گرایش به معماری ده اسلامی ایران در دوره قاجار
۲۹	۳-۵-۱- گرایش تلفیقی به معماری ایران و غرب (معماری التقاطی یا تلفیقی دوره قاجار)
۳۰	۴-۵-۱- گرایش به معماری غرب در دوره قاجار
۳۲	۶-۱- نگاهی بر هنرهای تزئینی وابسته به معماری در عصر قاجار با تاکید بر اسناد مکتوب
۳۵	۱-۶-۱- تزیینات سنگی و مجسمه‌سازی
۳۶	۲-۶-۱- گچ‌بری
۳۸	۳-۶-۱- کاشی‌کاری
۴۱	۴-۶-۱- آینه‌کاری
۴۳	۵-۶-۱- نقاشی
۴۵	۶-۶-۱- تزیینات چوبی
۴۸	۷-۶-۱- تزیینات شیشه‌ای
۴۹	۷-۱- مصادیق سنت و تجدد در معماری قاجار
۴۹	۱-۷-۱- مصادیق تأثیرپذیری از معماری سنتی ایران در دوره قاجار
۴۹	۲-۷-۱- مصادیق تأثیرپذیری از معماری غرب در دوره قاجار
۵۰	۳-۷-۱- نحوه ظهور مصادیق سنت و تجدد در شاخصه‌های اصلی آثار معماری قاجار
۵۱	۸-۱- جمع‌بندی فصل
۵۳	فصل دوم: مطالعه تحلیلی کلیات معماری و تزیینات کاخ‌های قاجار
۵۳	۱-۲- مقدمه
۵۳	۲-۲- بررسی اجمالی تاریخچه و کلیات معماری و تزیینات کاخ‌های قاجار
۵۳	۱-۲-۲- نگاهی تاریخی بر روند احداث کاخ‌های قاجار
۵۷	۲-۲-۲- نگاهی بر کلیات معماری و تزیینات کاخ‌های قاجار

۵۹	۳-۲- جمع‌بندی فصل
۶۱	فصل سوم: تجزیه و تحلیل نمونه‌های موردی کاخ‌های دوره قاجار
۶۱	۱-۳- مقدمه
۶۱	۲-۳- بررسی و تحلیل نمونه‌های موردی کاخ‌های قاجار
۶۱	۳-۲-۱- کاخ‌های پیش از دوره ناصری
۶۲	۳-۲-۱-۱- ایوان تخت مرمر (۱۱۷۱/۱۷۹۲)؛ همراه با توصیف و تحلیل تفصیلی
۶۴	۳-۲-۱-۲- کاخ خان شکی (۱۱۷۶/۱۷۹۷)
۶۶	۳-۲-۱-۳- قصر قاجار (۱۱۷۷/۱۷۹۸)
۶۷	۳-۲-۱-۴- کاخ الماس (۱۱۸۰/۱۸۰۱)
۶۹	۳-۲-۱-۵- عمارت خروج (۱۱۸۰/۱۸۰۱)
۷۰	۳-۲-۱-۶- کاخ سلیمانیه (۱۱۸۹/۱۸۱۰)
۷۱	۳-۲-۱-۷- عمارت بادگیر (۱۱۹۲/۱۸۱۳)
۷۴	۳-۲-۲- کاخ‌های اوایل و میانه دوره ناصری
۷۴	۳-۲-۲-۱- شمس‌العماد (۱۲۴۷/۱۲۶۸)
۷۷	۳-۲-۲-۲- کاخ عشرت‌آباد (۱۲۵۳/۱۲۷۴)
۷۸	۳-۲-۲-۳- کاخ سپهسالار (۱۲۵۳/۱۲۷۴)
۷۹	۳-۲-۲-۴- کاخ گلستان (۱۸۷۷-۱۲۵۳/۱۲۵۶)
۸۳	۳-۲-۲-۵- باغ عمارت مسعودیه - عمارت دریا (۱۲۵۷/۱۸۷۸)
۸۶	۳-۲-۲-۶- کاخ صاحبقرانیه (۱۸۸۰-۱۲۳۰/۱۸۵۹)
۸۷	۳-۲-۳- کاخ‌های اواخر دوره ناصری
۸۷	۳-۲-۳-۱- کاخ شهرستانک (۱۸۸۱-۱۲۶۰/۱۸۸۰)
۸۹	۳-۲-۳-۲- قصر یاقوت (۱۸۸۴-۱۲۶۳/۱۸۸۲)
۹۰	۳-۲-۳-۳- عمارت خوابگاه (۱۸۸۶-۱۲۶۵/۱۲۶۴)
۹۱	۳-۲-۳-۴- کاخ ابیض (۱۸۹۱/۱۲۷۰)؛ همراه با توصیف و تحلیل تفصیلی
۹۴	۳-۲-۳-۵- کاخ ملیجک (۱۸۹۵/۱۲۷۴)
۹۵	۳-۲-۴- کاخ‌های پس از دوره ناصری
۹۵	۳-۲-۴-۱- کاخ مظفری دارآباد (۱۲۸۱/۱۹۰۲)
۹۶	۳-۲-۴-۲- کاخ فرح آباد (۱۲۸۲-۸۳/۱۹۰۳-۰۴)
۹۷	۳-۳- جمع‌بندی فصل
۱۰۳	فصل چهارم: تبیین و ارزیابی روند تحول در کاخ‌های قاجار
۱۰۳	۱-۴- مقدمه
۱۰۳	۲-۴- تبیین روند تحول در کاخ‌های قاجار

۱۰۴	۱-۲-۴- کاخ‌های پیش از دوره ناصری
۱۰۵	۲-۲-۴- کاخ‌های اوایل و میانه دوره ناصری
۱۰۶	۳-۲-۴- کاخ‌های اواخر دوره ناصری
۱۰۸	۴-۲-۴- کاخ‌های پس از دوره ناصری
۱۱۰	۳-۴- ارزیابی انتقادی گرایش به معماری غرب در کاخ‌های قاجار
۱۱۱	۱-۳-۴- نمونه مربوط به پیش از دوره ناصری: ایوان تخت مرمر
۱۱۱	۲-۳-۴- نمونه مربوط به اواسط دوره ناصری: کاخ گلستان (کاخ اصلی)
۱۱۲	۳-۳-۴- نمونه مربوط به اواخر دوره ناصری: کاخ ایبض
۱۱۶	۴-۴- جمع‌بندی فصل
۱۱۹	سخن آخر
۱۲۵	فهرست منابع و کتب‌شناسی
۱۲۵	۱- کتاب‌ها، مقالات، فرهنگ‌نامه‌ها و پایانه‌نامه‌های فارسی
۱۲۸	۲- کتاب‌ها، مقالات، فرهنگ‌نامه‌ها، پایانه‌نامه‌های لاتین
۱۲۹	۳- پایگاه‌های اطلاع‌رسانی

فهرست نمودارهای کتاب

صفحه	عنوان
۱۹	نمودار ۱-۱- رویدادهای مهم و روند کلی تحولات در دوران حکومت پادشاهان قاجار
۳۲	نمودار ۲-۱- برخی از عوامل گسترش گرایش‌های متعدد در هنر و معماری قاجار، شاخصه‌های برجسته این گرایش‌ها و سبک‌های نشأت گرفته از آنها
۳۴	نمودار ۳-۱- عوامل اصلی در شکل‌گیری نقوش تزئینی دوره قاجار و ویژگی‌های برجسته آنها
۳۶	نمودار ۴-۱- نحوه استفاده از تزئینات سنگی در معماری قاجار
۵۶	نمودار ۱-۲- دوره‌های اصلی و روند تاریخی احداث کاخ در ایران با تأکید بر دوره قاجار
۱۰۳	نمودار ۱-۴- فرایند استنتاج برای تبیین روند تحول در کاخ‌های دوره قاجار
۱۰۴	نمودار ۲-۴- نظام گردش فضایی افقی در کاخ‌های پیش از دوره ناصری
۱۰۴	نمودار ۳-۴- نظام گردش فضایی عمودی در کاخ‌های پیش از دوره ناصری
۱۰۷	نمودار ۴-۴- نظام گردش فضایی افقی در کاخ‌های اواخر دوره ناصری
۱۰۷	نمودار ۵-۴- نظام گردش فضایی عمودی در کاخ‌های اواخر دوره ناصری
۱۱۰	نمودار ۶-۴- فرایند استنتاج برای تبیین و ارزیابی روند گرایش به معماری غرب در کاخ‌های قاجار
۱۱۳	نمودار ۷-۴- درصد نسبی تجلی مصادیق معماری غرب در شاخصه‌های کاخ‌های برجسته قاجاری
۱۱۴	نمودار ۸-۴- روند و درصد نسبی تجلی مصادیق معماری غرب در کاخ‌های برجسته قاجاری
۱۱۵	نمودار ۹-۴- روند تحولات و گرایش به تمدن غرب در نظام زیستی قاجار و تأثیر آن بر معماری این عصر

مقدمه

معماری قاجار، به واسطه جایگاه ویژه آن در تداوم سنت‌های معماری ایران و نقش بی‌بدیش در شکل‌گیری معماری پیشامدرن در ایران، به عنوان دغدغه و موضوع تحقیقی بسیاری از نویسندگان و اندیشمندان معاصر ایرانی مطرح بوده است.

ایران، پیش از آغاز روند اصلاحات در اوایل قرن نوزدهم میلادی، در دوره‌ها و مقاطعی شاهد جلوه‌های غنی فرهنگی و تمدنی بوده و مایه‌هایی از عقلانیت، مدنیت، نظم و ثبات، علم و نوآوری، قانون‌مندی و سازمان‌دهی عالی و تساهل و مدارا را نشان داده است (موثقی، ۱۳۸۴: ۲۳۲). این پیشینه تمدن‌ساز که هم‌زمان با دوران حکومت قاجاریان، به واسطه تغییر و تحولات دارای منشاء خارجی و نیاز به هماهنگی با شرایط نوین جهانی، دچار تحولات و دگرگونی‌های ناگزیر و ضروری شد، در چالش میان سنت و تجدد به تدریج قافیه را به رقیب غربی خود باخت و به طور سیر قابل منتظره‌ای از فضای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، هنری ایران به عقب رانده شد. در این میان، آنچه که با بروز تجدد و نوخواهی در جامعه ایران بر معماری سنتی ایرانی حادث شد سرنوشت تلخ‌تر و غیرمترقبه‌تری دارد؛ به طوری که، با وجود تحولات مدرنیستی روی‌داده در فضای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران، جامعه ایران از منظر روح حاکم بر ساختار کلی آن اتصالات بنیادین خود را با گذشته هنوز از دست نداده است؛ ولی به نظر می‌رسد که معماری امروز ایران نشانی از معماری درخشان گذشته ندارد. معماری امروز ایران، به معنی عام کلمه، هنری بدون هویت و گسسته از اصالت تاریخی پیشین است و بررسی دلایل این امر بدون توجه به مقطع آغازین بروز بحران هویت در آن عملاً غیر ممکن می‌نماید. این پدیده که بدون تردید مرتبط با تحولاتی است که در معماری دوره قاجار به وقوع پیوست، ضرورت و اهمیت شناخت عوامل و بسترهای تاریخی شکل‌دهنده معماری این عصر و مظاهر وارد شده از معماری غرب بر معماری ایران را بیش از پیش روشن‌تر می‌سازد. شواهد تاریخی نشان می‌دهد که حرکت کند و

تدریجی سنت‌های تاریخی ایران منشاء اولیه شکل‌گیری نظام زیستی دوره قاجار بود؛ لیکن ضعف دولت قاجار و عدم توانایی نظام زیستی سنتی موجود در رقابت با تحولات و جریان‌های مدرنیستی دارای منشاء خارجی، انگیزه‌های لازم برای انجام تغییرات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در جامعه ایران و دگرگونی اساسی در بنیاد سنت‌محور نظام قاجاری را فراهم آورد. بدین ترتیب و به تبع قدم نهادن تدریجی جامعه ایران از جهان شرق به جهان سوم، تمدن غربی به منبع الگوبرداری در بسیاری از زمینه‌ها مطرح گردید. معماری ایران نیز از این قاعده مستثنی نبود و به تدریج در تهران و برخی شهرهای بزرگ ساختمان‌هایی به ظاهر سبک تاریخ‌گرایی اروپا ظهور کرد.

آراء متعدد و نسبتاً مشابهی درباره روند تکوین و شکل‌گیری معماری قاجار وجود دارد. پیرنیا معماری قاجار را ادامه شیوه اصفهانی و دوره دوم شیوه اصفهانی می‌داند. با این حال ایشان معتقدند که ایرانیان دوره قاجار به واسطه آغاز و اوج‌گیری روابط فرهنگی با غرب تدریجاً دچار خودباختگی شدند (پیرنیا، ۱۳۸۹: ۳۴۳). در همین راستا قبادیان معتقد است که شیوه اصفهانی منشاء اولیه شکل‌گیری معماری قاجار است؛ لیکن در راستای نفوذ معماری غرب به تدریج سبک تلفیقی و سبک فیک، به سبک‌های رایج در معماری ایران تبدیل شد (قبادیان، ۱۳۸۳: ۲۴۵). بانی مسعود نیز معماری قاجار را به نوعی تداوم‌دهنده مبانی و الگوهای قدیم معماری ایران می‌داند؛ لیکن بر این عقیده است که معماری دوره و التقاطی قاجار به واسطه دوری از مبانی معماری مدرن و نگاه نسبتاً سطحی و ناخودآگاه جامعه به سنت‌های معماری گذشته توانایی خلق معماری نوینی را نداشت (بانی مسعود، ۱۳۹۰: ۷۴-۷۵). فتح‌الله‌یف نیز، که بناهای اروپای قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم را آثار اولیه معماری مدرن می‌داند، از منظری دیگر، آثار معماری دوره قاجار را تجلی متفاوت و دارای رنگ و بوی ایرانی شروع مدرنیزاسیون در معماری ایران می‌داند (Fatullayev, 2013, 227). اکثر این آراء بر این نکته اشاره دارند که عصر قاجار

با توجه به مطالب ذکرشده و بنا به گستردگی محدوده پژوهش اهداف چندی برای این کتاب در نظر گرفته شده، که محوریت آنها بر ارزیابی چیستی و چگونگی روند تحول در کاخ‌های قاجاری استوار است. به تبع هدف کلی ذکرشده، دو هدف اختصاصی ذیل در این کتاب دنبال می‌شود:

- * تبیین روند تحول در کاخ‌های قاجار؛
- * ارزیابی انتقادی گرایش به معماری غرب در کاخ‌های قاجار.

از منظر کاربردی نیز، نتایج به دست آمده از اهداف تحقیق می‌تواند در بازشناسی الگوهای اصیل و فراموش‌شده معماری ایرانی به کار آید و به عنوان خط مشی، هرچند ناکافی و قابل نقد، برای ارتقاء سطح کیفی هویت در معماری معاصر ایران، که دغدغه و هدف اصلی مؤلف از نگارش این کتاب است، به کار آید.

براساس اهداف تعیین‌شده، این کتاب سعی در پاسخ‌گویی و تنویر سئوالات ذیل دارد:

- * روند تحول در معماری و تزیینات کاخ‌های دوره قاجار به چه صورتی بوده است؟

- * گرایش به معماری غرب در کاخ‌های قاجار با چه مبرکدی و به چه صورتی انجام شده است؟

شکله اصلی روش‌شناسی تحقیق در این کتاب، مورد پژوهی با استفاده از راهبردهای ترکیبی است (Groat & Wang 2007: 341-370) که برای نیل به آن از تکنیک‌های توصیفی - تحلیلی استفاده شده است. مراحل کلی انجام کار در این کتاب به شرح ذیل است:

۱- بررسی ادبیات تاریخی و پایه درباره شکل‌گیری نظام زیستی و معماری قاجار، شامل:

- * اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در عصر قاجار؛
- * بحران تجدد در ایران عصر قاجار؛
- * شکل‌گیری معماری قاجار و تکاپوی سنت و تجدد در سبک تهران.

۲- بررسی تحلیلی ادبیات مربوط به زمینه پژوهش (شامل هنر و معماری قاجار) با در نظر گرفتن مطالعات میدانی و ادبیات تاریخی و پایه و نتیجتاً تعیین چهارچوبی نظری، متناسب با سئوالات پژوهش، برای

دوران تضعیف سنت‌های تاریخی معماری ایران و توسعه و رواج معماری غرب در ایران است.

با این تفاسیر معماری قاجار دارای ماهیت دورگه ایرانی-غربی است که هر چه نه پایان این دوره نزدیک می‌شویم جنبه‌های غربی آن جلوه و بروز محسوس‌تری پیدا می‌کند. در این راستا، جست‌وجوی ردپای تأثیرات معماری سنتی ایران در شاخصه‌های اصلی اکثر بناهای آغازین این دوران شامل پلان، نظام گردشی، نما و مقطع به راحتی میسر است. در حالی که تغییر و تحول ناشی از بروز تجدد در معماری این دوره در وحله اول در تزیینات و عناصر معماری غالب بناهای دوره ناصری و حتی پیش از آن مایل شد و سپس هم‌زمان با اوج‌گیری نفوذ معمار غرب شاخصه‌های دیگری از بناهای این دوران را نیز دستخوش تغییرات قرار داد.

در جریان تأثیرپذیری از تحولات معماری در عصر قاجار، کاخ‌ها و بناهای حکومتی ایران به ساختمان‌هایی بودند که تحت تأثیر مدرنیسم و نوگرایی قرار گرفتند و دستخوش تغییرات شدند (قبادیان، ۱۳۸۲: ۱). تحولات به وجود آمده در کاخ‌های قاجاری به سبب در معماری خانه‌ها و عمارت‌های اعیان، اشراف و خواص قاجاری نیز متجلی شد و آغازگر دورانی جدید در معماری ایران شد. اهمیت توجه به این مقوله زمانی روشن‌تر می‌شود که بدانیم افول و نهایتاً پایان عصر معماری سنتی ایران با تحولات روی‌داده در معماری این عصر گره خورده است.

کاخ‌های نسبتاً پرشمار ساخته شده در این دوره، علاوه بر اینکه، به عنوان نمادی از عظمت و تمایزطلبی شاهان و اشراف قاجاری، پذیرای تمامی تغییرات و تحولات معماری و هنر عصر خود بودند، نقشی مهم در تغییر دادن ارزش‌های معماری ایران ایفا کردند. این بناها را که می‌توان متحول‌ترین آثار معماری قاجار به شمار آورد، در ارائه نشانه‌ها و مصادیق نفوذ معماری غرب بر معماری قاجار مسیر دقیق‌تری را نسبت به دیگر آثار معماری این دوره ارائه می‌کنند؛ و در واقع به مجموعه‌ای از تمامی آنچه در این دوره بر معماری ایرانی وارد شد، تبدیل شده‌اند.

سنجش آثار معماری قاجار، شامل:

* گرایش‌های موجود در هنر و معماری قاجار؛

* ویژگی‌های هنرهای تزئینی به کار رفته در معماری قاجار؛

* مصادیق سنت و تجدد در هنر و معماری قاجار و نحوه ظهور آنها در بناهای این دوره.

۳- بررسی و تحلیل ادبیات مربوط به کاخ‌های قاجار، با در نظر گرفتن مطالعات میدانی انجام شده و چهارچوب نظری به دست آمده در مرحله قبل، جهت تعیین اولیه گونه‌ها یا دوران تحول در این بناها.

۴- انتخاب نمونه‌های موردی، با توجه به دوران تحول یا گونه‌های تعیین شده در مرحله قبل و اتکاء بر مطالعات میدانی.

۵- تحلیل هر یک از نمونه‌های موردی با توجه به چهارچوب نظری تعیین شده.

۶- انتخاب روش تحقیق و استنتاج مناسب با موضوع بنا و سؤال پژوهش.

۷- جمع‌بندی یافته‌ها.

۸- نتیجه‌گیری.

جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش، از دو روش کتابخانه‌ای (با مراجعه به منابع و اسناد مکتوب) و میدانی (با مراجعه به نمونه‌های موردی) میسر شده است.

مطالعات کتابخانه‌ای پژوهش، که خود از دو بخش مطالعات تاریخی (مشمول بر بررسی اسناد مربوط به نظام سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و هنری دوره قاجار) و مطالعات معماری (مشمول بر بررسی تحقیقات و تالیفات مربوط به معماری قاجار و دوره‌های پیش از آن) تشکیل شده، از طریق مطالعه طیف گسترده‌ای از کتاب‌ها، سفرنامه‌ها و مقالات مرتبط با نظام سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دوره قاجار و مطالعه تعداد بی‌شماری از کتب، مقالات و پایان‌نامه‌های مربوط به هنر و معماری دوره قاجار و دوره‌های پیش از آن میسر شده است. در مسیر گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و تکمیل ادبیات تحقیق، به مراکز اطلاعاتی متعددی همچون کتابخانه ملی ایران، دفتر حفاظت از بافت تاریخی تهران (واقع در خانه امام

جمعه)، کتابخانه کاخ گلستان، کتابخانه مسجد سپهسالار، کتابخانه کاخ خان در شهر شکی جمهوری آذربایجان، مرکز اسناد و کتابخانه مجلس شورای اسلامی، کتابخانه پردیس هنرهای زیبای دانشگاه تهران، کتابخانه دانشگاه تربیت مدرس، کتابخانه سازمان میراث فرهنگی و همچنین وبسایت‌های پایگاه‌های اطلاعاتی مهم داخلی، همچون مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (www.sid.ir)، پایگاه مجلات تخصصی نور (www.noormags.ir)، پرتال جامع علوم انسانی (www.ensani.ir)، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (www.irandoc.ac.ir)، پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (www.isc.gov.ir) و نهایتاً به وبسایت‌های نشریات علمی-پژوهشی وزارت علوم و نشریات نمایه شده در پایگاه‌های بین‌المللی تامسون رویترز (ISI) مراجعه گردید. البته لازم به ذکر است که برخی از منابع مطالعه شده، با وجود تأثیر غیرمستقیم بر روند پژوهش و نتایج حاصله، به علت عدم ارجاع به آنها در متون کتاب، در فهرست منابع درج نشده است.

بسیاری از اسناد تصویری به دست آمده از مطالعات کتابخانه‌ای، من جمله نقشه‌ها و تصاویر مربوط به نمونه‌های موردی، دارای کیفیت مناسبی نبودند؛ از این رو پس از بازبینی توسط مؤلف با استفاده از نرم‌افزارهای اتوکد و فتوشاپ، برسیم مجدد یا ترمیم شدند.

مطالعات میدانی گسترده‌ای برای گردآوری مطالب و اطلاعات این کتاب، در دستگیرنده کاخ‌های شاخص قاجاری موجود در شهرهای مختلف ایران و همچنین شهر شکی جمهوری آذربایجان است- صورت گرفت. در این راستا به فراخور نیازهای پژوهش گاه‌ها هماهنگی‌هایی چندین باره با نهادها و ارگان‌های ذی‌ربط برای بازدیدهای تکمیلی بناهای مورد بحث صورت گرفت.

در مسیر مطالعه میدانی نمونه‌های موردی، چندین هزار تصویر از فضاهای داخلی و خارجی بناهای مطالعه شده فراهم گردید. به واسطه حجم عظیم تصاویر فراهم شده و محدودیت‌های موجود در کتاب، گزینش تصاویر مناسب با دقت، زمان و دشواری‌های بسیار زیادی صورت

فصل دوم: با عنوان «مطالعه تحلیلی کلیات معماری و تزیینات کاخ‌های قاجار» به بررسی ماهیت، دوره‌های تحول و گونه‌شناسی اولیه کاخ‌های قاجار می‌پردازد.

فصل سوم: با عنوان «تجزیه و تحلیل نمونه‌های موردی کاخ‌های دوره قاجار» به تجزیه و تحلیل تفصیلی و در مواردی اجمالی نمونه‌های موردی مطروحه در این کتاب می‌پردازد.

فصل چهارم: با عنوان «تبیین و ارزیابی روند تحول در کاخ‌های قاجار»، بر اساس شیوه استنتاج تعیین شده برای هر یک از سؤالات اصلی پژوهش، به جمع‌بندی یافته‌های حاصل‌شده از سه فصل پیشین و تبیین نظریات اصلی این کتاب خواهد پرداخت.

سخن آخر: این بخش، به عنوان آخرین بخش کتاب، اشاراتی اجمالی به نتایج و یافته‌های چهار فصل پیشین دارد و در واقع چکیده‌ای از دستاوردهای پژوهش در پاسخگویی به سؤالات آن را شامل می‌شود.

گرفت؛ با این حال نقش باقی تصاویر استفاده نشده نیز در نیل به نتایج پژوهش انکارنشدنی است. بدیهی است که این اسناد تصویری در تحقیقات آتی مؤلف و بررسی‌های اختصاصی‌تر موضوعات مرتبط با محدوده پژوهش به کار خواهند رفت.

این کتاب در «چهار فصل» اصلی و نهایتاً بخش پایانی کتاب با عنوان «سخن آخر» - که اشاراتی اجمالی به نتایج به‌دست‌آمده از فصول چهارگانه کتاب دارد - تنظیم شده است:

فصل اول: با عنوان «نگاهی بر زمینه‌های تاریخی، اجتماعی و هنری شکل‌گیری معماری قاجار» به بررسی مواردی همچون اوضاع سیاسی ایران در عصر قاجار، بحران تجدد در فضای اجتماعی، فرهنگی و هنری عصر قاجار، گرایش‌های موجه در معماری قاجار، مصادیق سنت و تجدد در معماری قاجار و هنرهای تزیینی به‌کاررفته در معماری قاجار می‌پردازد.